

Meie klass

Tadeusz Słobodzianek

Igale vedelikus või gaasis asetsevale kehale mõjub üleslükkejõud, mis on võrdne selle keha poolt väljatõrjutud vedeliku või gaasi kaaluga.

Archimedese seadus

Kaks asja ei lakka mind hämmastamast – tähistaevas meie peade kohal ja moraalseadus meie sees.

Immanuel Kant

TADEUSZ SŁOBODZIANEK

MEIE KLASS

ajalugu neljateistkümnes õppetunnis

Lavastaja **Tanel Jonas**
Kunstnik **Kristjan Suits** (Tallinna Linnateater)
Muusikaline kujundaja **Peeter Konovalov**
Liikumisjuht **Rauno Zubko**
Valguskujundaja **Mari-Riin Paavo**
Lavastaja assistent **Liis Aedmaa**
Etenduse juht **Aili Nohrin**
Tõlkija **Hendrik Lindepuu**

Helimeister OSKAR ILVES
Valgusmeister MARI-RIIN PAAVO
Grimeerija GRETE-LIIS OJA
Kostümeerija ANNIKA MÄND
Lavameister KASPAR LAANISTO

Lavastuse muusikalises kujunduses on kasutatud poola helilooja Jerzy Petersburgski tangot „Viimne pühapäev” („To ostatnia niedziela”).

Näidendi autoriõigusi vahendas Eesti Teatri Agentuur

Esietendus 16. septembril 2023 Ugala teatri väikeses saalis

Loominguline juht **Liis Aedmaa**
Teatrijuht **Garmen Tabor**

OSADES

Dora **Klaudia Tiitsmaa**

Zocha **Jaana Kena**

Rachelka, hiljem Marianna **Terje Pennie**

Jakub Katz **Alden Kirss**

Rysiek **Jass Kalev Mäe**

Menachem **Rait Õunapuu**

Zygmunt **Margus Tabor**

Heniek **Tarvo Vridolin**

Wlodek **Aarne Soro**

Abram **Peeter Jürgens**

pgV (1927)
Josef Pilsudski
1867-

See lugu räägib mu vanavanemate põlvkonnast – inimestest, kelle saatuseks oli sündida eelmise sajandi 20ndate aastate alguses ja saada täiskasvanuks siis, kui teine maailmasõda terve Euroopa tükkideks rebis. See omamoodi piirsituatsioon sundis tervet generatsiooni noori olukorda, kus see pide, see sisemine moraalikompass, mille järgi elus kurssi hoida, muutus häguseks või kadus hoopiski. Kas ajalugu on meile midagi õpetanud? Või oleks õigem küsida, kas me oleme ajaloost midagi õppinud? On see üldse võimalik või on kogu meie olemisse sisse kodeeritud muster teha ikka ja jälle samu vigu? Meie kaal võrdub meie tegude kaaluga. Kuid mulle tundub, et Kantil oli õigus ja nendel üksikutel habrastel hetkedel, mil me vaatame tähistaevast ja tajume kuidagimoodi kogu maailmakõiksuse tervikut, teame me tegelikult väga täpselt, kus on see põhjanaan, mille järele joonduda. Paraku toob ajalugu ikka ja jälle uusi näiteid, kuidas me kipume seda ära unustama.

Lavastaja Tanel Jonas

1955. aastal Siberis sündinud **Tadeusz Słobodzianek** on poola näitekirjanik, dramaturg, lavastaja.

Słobodzianeki isa oli elukutseline sõdur ning ema õppis ülikoolis filosoofiat ja aitas hiljem välja anda põrandaalust ajalehte. Tema vanemad pagendati 1944. aastal Siberisse, mille põhjuseks oli Armia Krajowasse ehk Kodumaa-armeesse kuulumine. Tegemist oli väga mõjuvõimsa vastupanuliikumisega Saksamaa poolt okupeeritud Poolas. Armee tegeles Saksamaa võimu igakülgse nõrgestamisega. 1944. aasta sügisel juhtis Kodumaa-armee Varssavi ülestõusu, mille eesmärk oli linna vabastamine Saksa okupatsioonist. Aasta peale poja sündi tohtis perekond vangilaagrist lahkuda ja nad kolisid tagasi Poolasse.

Słobodzianek kasvas perekonnas, kus tunnustati mitut religiooni. Tema emapoolsed sugulased olid õigeusklikud ning isapoolsed katoliiklased. Seetõttu tähistas perekond kaks korda aastas nii jõule, ülestõusmispühi kui ka uue aasta saabumist. Usuliselt mitmekesine perekond, eriti õigeusu rituaalid, mõjutasid sügavalt Słobodzianeki hilisemaid töid.

Huvi teatri vastu tekkis Słobodzianekil keskkoolis. Ta külastas tihti Varssavi Draamateatrit ning osales Ludwik Flaszeni töötubades. Hiljem alustas Słobodzianek teatriteaduse õpinguid Krakovis, mida peeti sellel ajal Poola üheks kõige olulisemaks teatrilinnaks. Õpingute ajast peab ta kõige olulisemaks viibimist Konrad Swinarski „Hamleti” lavastuse proovides. Tema ülikoolis kirjutatud arvustused pälvisid ajakirja Polityka tähelepanu ning ta kutsuti sinna tööle. Słobodzianek pettus ajakirjaniku töös ja kommunistlikus süsteemis ning lahkus paari aasta pärast töölt. Pärast ajakirjast lahkumist kirjutas ta oma esimese näidendi. Seejärel töötas Słobodzianek erinevates Poola teatrites lavastaja, dramaturgi, näitekirjaniku ja kirjandusala juhatajana. Peale pikka rändamist alustas ta tööd Białystoki nukuteatris, mis oli sellel ajal üks riigi parimaid teatreid. Just sellest perioodist pärineb suur hulk tema olulisi näidendeid.

2000. aastate alguses kolis Słobodzianek Varssavisse, kus ta töötas alguses dramaturgina, kuid keskendus hiljem dramaturgia õpetamisele. Słobodzianeki arvates ei olnud Poolas dramaturgia õpetamiseks head meetodit, mistõttu hakkas ta seda ise looma. Ta uuris teisi rahvusvahelisi meetodeid ja lõi koostöös Rahvusteatriga Draama Laboratooriumi, millest sai hiljem eraldiseisev teater ja kool. Just selle kooli vilistlased on praegu Poola ühed kõige edukamad näitekirjanikud. 2008. aastal asutas Słobodzianek Draamakooli, mille eesmärk oli koolitada uusi näitekirjanikke. See oli esimene ainult näitekirjandusele keskenduv kool, mis koondas kokku Poola juhtivaid teatritegelasi.

Słobodzianeki teatrilane tegevus on muutnud ja arendanud Poola teatrit. Ta on tänaseni armastatud kultuuritegelane ja võtab endiselt osa mitmesugustest projektidest ning kirjandus- ja teatrifestivalidest.

„Meie klass” („Nasza klasa”) on Tadeusz Słobodzianeki kõige kuulsam näidend, mida ajendas kirjutama Jedwabne pogromm ning minevikusündmuste mõju autorile. Näidendit esitleti esmakordselt 2008. aastal Lublinis toimunud teatrifestivalil.

„Meie klass” jõudis esimest korda lavale Londoni Rahvusteatri 23. septembril 2009. aastal. Słobodzianeki näidendi lavastas Bijan Sheibani, kes nomineeriti selle eest parima lavastaja Olivier' auhinnale. Poolas jõudis „Meie klass” esimest korda lavale 2010. aasta oktoobris. Ondrej Spišaki lavastus võeti hästi vastu ning seda saatis suur edu.

2010. aastal pälvis Tadeusz Słobodzianek näidendi „Meie klass” eest Poola kõige tähtsama kirjandusauhinna Nike. See on esimene ja ainus näidend, mida on selle auhinnaga pärjatud. Samal aastal valiti „Meie klass” üheks parimaks Euroopas kirjutatud näidendiks. Muuhulgas on see välismaal kõige sagedamini lavastatud Poola autori näidend.

Varasemalt on „Meie klassi” lavastatud veel Suurbritannias, Poolas, Kanadas, Hispaanias, Ungaris, Ameerika Ühendriikides, Jaapanis, Lõuna-Koreas, Itaalias, Tšehhis, Rootsis, Soomes, Iisraelis, Brasiilias, Leedus, Norras, Bosnia ja Hertsegoviinas, Venemaal, Rumeenias ja Küprosel.

Tadeusz Słobodzianeki näidendid

- 1983 – „Lugu kerjusest ja eeslist” („Historia o żebraku i osiołku”)
1987 – „Tsaar Nikolai” („Car Mikołaj”)
1989 – „Kodanik Pekosiewicz” („Obywatel Pekosiewicz”)
1991 – „Veerevad hernerd” („Turlajgroszek”)
1991 – „Prohvet Ilja” („Prorok Ilja”)
1993 – „Sepp Malambo” („Kowal Malambo”)
1993 – „Merlin – teistsugune ajalugu” („Merlin – inna historia”)
2008 – „Meie klass” („Nasza klasa”)
2012 – „Prohveti surm ja muud lood maailmalõpust” („Śmierć proroka i inne historie o końcu świata”)
2013 – „Noor Stalin” („Młody Stalin”)
2016 – „Karu Wojtek” („Niedźwiedź Wojtek”)
2017 – „Lugu Jakobist” („Historia Jakuba”)

gV (1927)
Josef Pilsudski
1867 -

JUUDID POOLAS

Hendrik Lindepuu

Esimesed kroonikateated juutidest Poola aladel pärinevad X sajandist ning need puudutavad orjakauplejaid, kes ostsid seal orje ja müüsid neid hiljem islamimaadesse. Väikesed alalised juudi kogukonnad tekkisid XIII sajandil ning hiljem need aina suurenesid, enamasti seetõttu, et mujalt Euroopast aeti juute välja (Saksamaalt 1346. aastal, Prantsusmaalt 1394. aastal, Austriast 1420. aastal, Hispaaniast 1492. aastal, Portugalist 1497. aastal). Tolerantne Poola võttis neid aina vastu ning nii on läbi sajandite kuni teise maailmasõjani olnud juutide osakaal Poola rahvastikust 10% ringis. Seda on tunduvalt rohkem kui ükskõik millises teises Euroopa riigis.

1264. aastal andis suurvürst Boleslaw Vaga välja nn Kaliszi statuudi, millega garanteeris juutide õigused ja privileegid, näiteks liigkasuvõtmise. Selle statuudiga võttis suurvürst juudid linna alluvusest oma otsesesse alluvusse, tehes nad „kuningliku varakambri teenriteks” (ld *servi camerae regis*). Statuudi eripäraks, võrreldes teiste Euroopa maade sarnaste statuutidega, oli, et Kaliszi statuut ei määranud juutide laenuandmise intressile lase. Kristlastel ei olnud tollal õigust anda protsendiga laenu.

Poola Kuningriik ning hiljem Poola-Leedu föderatiivne riik (*Rzeczpospolita Obojga Narodów*) oli kuni Hmelnitski ülestõusuni ja Rootsi vallutusretketeni XVII sajandil üks Euroopa tolerantsemaid riike. Juudi rahvusest Poola folklorist ja keeleteadlane Samuel Adalberg on nimetanud tollast Poolat paradiisiks juutide jaoks (ld *paradisus iudeorum*), XVI sajandi Krakówi rabi Moses ben Israel Isserles on öelnud, et kui Jumal ei oleks andnud juutidele sellist varjupaika nagu Poola, oleks israeliitide saatust olnud väljakannatamatu.

Head tingimused juudi kogukonna kultuuriliseks ja intellektuaalseks arenguks Poolas mõjutasid kogu judaismi. 1547. aastal avati Lublinis esimene juudi trükikoda. Mõned juudi ajaloolased arvavad, et juba Poola nimetus heebrea keeles – Polania või Polin – on juutidele heaks endeks. Sõna „Polania” sai eraldada kolmeks heebreakeelseks sõnaks: po (siin), lan (elab), ya (Jumal, täpsemalt tetragrammi JHVH algus); sõna „Polin” kaheks: po (siin), lin (puhka). XVI sajandi algusest kuni holokaustini oli Poola juudi religioosse elu keskuseks maailmas.

Kui Poola-Leedu ühisriik sõdade ja usukonfliktide tõttu nõrgenes, hakkas kaduma ka poolalik tolerantus ja XVII sajandi teisest poolest hakkas Poola juutide olukord halvenema. Midagi head ei toonud juutidele ka Poola jagamised XVIII sajandi lõpus ehk siis Poola vallutamine Venemaa, Austria-Ungari ja Preisimaa poolt. Suurem osa Poola juute jäi Venemaale läinud aladele ja seal sattusid nad põlu alla. Katariina II hakkas piirama juutide asustusõigust ning 1782. aastast alates lubati juutidel elama asuda vaid linnadesse, 1791. aastast alates üksnes nn asustusalasasse ehk Poolalt anastatud territooriumile.

Siinkohal tuleks mainida ka episoodi Leedu–Venemaa sõja (1558–1570) päevilt. Kui moskoviitide vägi vallutas 1563. aastal Polotski, siis käskis tsaar Ivan Julm uputada kõik linna juudid Lääne-Dvinasse (Daugavasse).

1860. aastatel, Aleksander II valitsemise liberaalsel perioodil, lubati juutidel n-ö

mitteametlikult asuda elama ka suurematesse Venemaa linnadesse. Aleksander II surm atentaadi tagajärjel käivitas suure juudivastaste pogrommide laine (1881–1884). Uue tsaari Aleksander III arvates olid atentaadi taga just juudid. See tagakiusamine põhjustas massilise emigratsiooni Ameerika Ühendriikidesse ja samuti aitas kaasa sionismi sünnile. 1891. aastal aeti juudid Moskvast välja. Väljarändamisest hoolimata elas 1897. aastal Venemaa koosseisus olevatel Poola aladel 1,3 miljonit juuti.

Poola juudid olid säilitanud oma keele, religiooni ja kultuuri. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul algas juudi intelligentsi assimileerumine ehk poolastumine. Nii on üsna palju väljapaistvaid poola loojaid ja kultuuritegelasi juudi päritolu. Olgu siinkohal mainitud ulmekirjanik Stanisław Lem, „Pan Kleksi” lugude autor Jan Brzechwa, luuletaja Tadeusz Różewicz ja proosavirtuoos Bruno Schulz, filmirežissöörid Jerzy Hoffman ja Agnieszka Holland.

Kahe ilmasõja vahelisel ajal, vähemalt Piłsudski surmani 1935. aastal, oli juutide olukord Poolas küllaltki rahuldav, see hakkas halvenema pead tõstva poola rahvusluse survele enne Teist maailmasõda. Peaaegu veerand poola juutidest elas viies linnas: Varssavis (352,6 tuhat; rohkem juute elas tollal vaid New Yorgis), Łódźis, Wilnos, Krakówis ja Lwówis. Kõige suurema juutide osakaaluga maakond oli Białystok (43% kogu rahvastikust). Mõnes Ida-Poola väikelinnas oli aga juute koguni 80-90% elanikest. Suur juudi kultuuri keskus oli Wilno (nüüdne Vilnius), mida kutsuti Põhjamaa Jeruusalemmaks.

Kui Nõukogude Liit okupeeris 1939. aasta sügisel Poola idaosa, siis peatselt algasid sellel territooriumil ka kühvitamised. Neljas kühvitamislaines saadeti Kasahstani ja Siberisse ligi nelisada tuhat Poola kodanikku, nendest umbes sada tuhat juuti. Kui sakslased olid oma välskõjaga kiiresti endise Ida-Poola alad vallutanud, toimusid Ida-Poola linnakestes mitmed juudid pogrommid, nendest ilmselt kõige ohvriterohkeim Radziłowis, kus tapeti kokku kaheksasada juuti, nendest viissada aeti küüni ning põletati seal sisse. Paljud juudid pogrommid said teoks sakslaste õhutusel, aga toimepanijateks olid siiski poolakad. Väärrib märkimist, et Wehrmacht üritas pigem veriseid arveteõiendamisi pidurdada. Mis olid juudid pogrommide põhjuseks? Peamine põhjus oli poolakate kättemaksusoo, sest paljud juudid, eriti kommunistimeelsed noorema põlvkonna esindajad, olid pärast Punaarmee sissetungi 1939. aastal asunud agaralt süsteemi teenima. Ja põhjusena ei saa välistada ka saamahimu.

Juutide jaoks on äärmiselt oluline Varssavi geto ülestõus, mis leidis aset just enne geto lõplikku likvideerimist, kui sinna oli jäänud 50–70 tuhat elanikku. Ülestõus algas juudi paasapühade eelõhtul 19. aprillil 1943 ja kestis 16. maini. See oli esimene linnaülestõus Euroopas sakslaste okupeeritud territooriumil. Ülestõusul ei olnud mingeid strateegilisi eesmärke, sel ei olnud mingeid šansse õnnestuda, see oli sümboolne vastus hitlerlaste tapatalgutele. Ning võttes arvesse just ülestõusu sümboolset sõnumit, peab juudi rahvas seda üheks oma ajaloo tähtsaimaks sündmuseks.

3,5 miljonist Poola juudist jäi pärast Teist maailmasõda järele kolmsada tuhat.

JEDWABNE POGROMM

Jedwabne linnake asub Kirde-Poolas. Enne teist maailmasõda elas seal umbes 2800 elanikku, kellest 60% olid katoliiklased ja 40% juudid. 1939. aasta septembris okupeeris Ida-Poola, k.a. Jedwabne, Nõukogude Liit. 1941. aasta 22. juunil jõudsid linna sakslased ja algas Saksa okupatsioon. 10. juulil 1941 leidis aset vast kõige kurikuulsam ja vastuolulisem pogromm Poola ajaloos. Täni pole ühtset seisukohta, milline oli täpselt kohalike poolakate osalus tapatalgutes. Kuigi on selge, et linna poolakatest elanikud võtsid osa juudi kogukonna hävitamisest, vaieldakse endiselt selle üle, kas nad tegutsesid omaalgatuslikult või saksa võimude käsutäitjatena.

Jedwabne mälestusmärk

Natsionalistlik maailmavaade ja antisemitism tõstis Jedwabnes ja ümberkaudsetes linnakestes pead juba 30ndate teises pooles. Seda õhutasid takka kahe kogukonna ajalooliselt väljakujunenud erinevused ja katoliiklik ajakirjandus, mis kirjutas „juudi ohust“ ja mõistis hukka kõik katsed kogukondi ühendada. Mida aeg edasi seda rohkem leidis aset meeleavaldusi ja rünnakuid juudi ärde vastu. Nõukogude vägede saabumist tervitas kohalik juudikogukond pigem positiivselt, sest arusaadavalt eelistati neid sakslastele. Kuigi peagi nõukogude võimused pettuti ja juutide ühingute juhte represseeriti samamoodi nagu poola vastupanuliikumise liikmeid, jäi mälestus sovetite tervitanud juutidest poolakate mälusse püsima. Pärast ligi kaks aastat kestnud julma okupatsiooni tervitasid kohalikud poolakad sakslasi kui vabastajaid ning neid kannustas soov nõukogude kollaborantidele kätte maksta. Lisaks veel sügavalt juurdunud antisemiitlikud meeleolud ja sakslaste vaikiv heakskiit viiski traagiliste sündmusteni 1941. aasta juuli alguses.

10. juulil 1941 ründasid ligi poolsada poola meest Saksa Gestaapo ohvitseride silme all Jedwabne juutidest elanikke. Mitmed juudid peksti või pussitati surnuks oma kodudes ja linnatänavatel. Mitukümmet noort ja tugevat juudi meest sunniti maha võtma eelmisel aastal linnaväljakule püstitatud Lenini monumenti. Neist moodustati rongkäik, mille ees kõndisid linnakese rabi ja koššerlihanik. Kommunistlikke laule lauldes pidid nad ausamba tükid tassima linnalähedasse küüni, kus poolakad mehed tapsid ja koos ausamba tükkidega küüni alla kaevatud auku matsid. Sajad naised, lapsed ja vanurid aeti samal ajal linnaväljakule. Mitmed neist uputati väljakul olevates kaevudes, aga kuna see meetod osutus ajamahukaks, kamandati ellujäänud küüni, mis seejärel põlema süüdati. Sarnased pogrommid leidsid lisaks Jedwabnele aset ligi kolmekümnes piirkonna asulas.

40ndate aastate lõpus korraldati uurimine ja kakskümmend kaks poolakast kahtluselust said süüdistuse koostöös sakslastega. Kaksteist süüalust mõisteti riigireetmises süüdi ja ühele määrati surmanuhtlus. Mitmeid kahtluseluseid piinati, et nad üles tunnistaksid, kuid need tunnistused võeti kohtus tagasi ning mehed pääsesid karistusest. 1963. aastal püstitati mahapõletatud küüni kohale mälestussammas kirjaga „Juutidest elanikkonna hävitamise koht. Siin põletasid Gestaapo ja natsidest sandarmid 10. juulil 1941 elusalt 1600 inimest.”

2000. aastal ilmunud Jan T. Grossi raamat „Naabrid: Juudi linna hävitamise lugu” lõi avaliku arvamuse kahte leeri. Gross jõuab oma raamatus järelduseni, et juudi kogukonna tapsid nende endi poolakatest naabrid. Poola ajaloolaste ametlik seisukoht oli senini, et tapjateks olid olnud sakslased. Raamatust ajendatuna korraldas Poola valitsus 2000. aastal uue uurimise. Alustatud väljakaevamised jäeti pooleli ortodokssete juutide vastuseisu tõttu ja nii ei ole Jedwabne pogrommis tapetute täpse arvu osas tänaseni selgust. Pakutud arvud jäävad 450 ja 1600 vahele. Kahe aasta jooksul vaadati läbi arhiivimaterjale ja vesteldi 111 tunnistajaga Poolast, lisraelist ja Ameerika Ühendriikidest, kellest kolmandik olid mingit osa pogrommist ise lastena pealt näinud. 2002. aastal avaldatud uurimisraport kinnitas, et kitsas tähenduses olid kurjategijateks vähemalt nelikümmend Jedwabne ja ümberkaudse piirkonna poolakat. Laiem vastutus toimunu eest lasub aga sakslastel, kelle kohal viibimine ja vaikiv heakskiit, muutis juutide vastased kuriteod võimalikuks.

2001. aasta juulis, pogrommi 60. aastapäeval, võttis Poola president Aleksander Kwaśniewski osa Jedwabnes toimunud uue mälestussamba avamisest, kus ta avalikult vabandas: „Pole kahtlust, et siin Jedwabnes tapeti Poola kodanikke kaaskodanike käe läbi. Ma vabandan enda nimel ja nende poolakate nimel, kelle südametunnistuse see kuritegu purustas.” Tseremooniast võtsid osa nii katoliku kiriku kui juutide usujuhid ja pogrommis ellujäänud. Enamik Jedwabne kahest tuhandes elanikust, kaasa arvatud kohalik preester, boikoteeris sündmust protestiks vabandamise vastu. Samal ajal võttis meedias sõna endine Poola president Lech Wałęsa, kes ütles: „Jedwabne kuritegu oli kättemaks juudi kogukonnale nende koostöö eest nõukogude okupatsiooniga. Poolakad on juutide käest juba korduvalt vabandust palunud. Me ootame ka teise poole vabandust, sest paljud juudid olid kaabakad.” Uuel mälestussambal on heebrea, poola ja jidiši keelne tekst, mis ei maini teo toimepanijaid: „Mälestamiseks Jedwabne ja ümberkaudse piirkonna juute – mehi, naisi ja lapsi, selle maa kaaskodanikke, kes tapeti ja põletati elusalt selles paigas 10. juulil 1941.”

Józef Piłsudski (1867–1935) – Poola riigitegelane ja sõjaväelane. Juudid pidasid teda antisemiitlike voolude talitsejaks ja avaliku korra säilitajaks. Muuhulgas nimetas Piłsudski ametisse Poola 12. peaministri Kazimierz Barteli, kes tegeles aktiivselt nii juutide kui ka mustlaste eluolu parandamisega. Piłsudski surm 1935. aasta mais tõi kaasa Poola juutide elukvaliteedi halvenemise.

Marcin Wicha (sünd 1972) – Poola kirjanik ja graafik, eesti keeles on ilmunud tema „Asjad, mida ma ei visanud ära”.

Henryk Sienkiewicz (1846–1916) – Poola kirjanik, ajalooliste romaanide autor. Tema silmapaistvad teosed on näiteks „Quo Vadis” ja „Tule ja mõõgaga”. 1905. aastal pälvis Sienkiewicz Nobeli kirjandusauhinna.

Jan Skrzetuski – Poola kirjaniku Henryk Sienkiewiczi romaani „Tule ja mõõgaga” peategelane, rüütelikkuse kehastus.

Jan Kiepura (1902–1966) – Poola laulja ja näitleja, kes saavutas rahvusvahelise edu ning töötas pikalt Saksamaal, Ungaris, Prantsusmaal ja Inglismaal. Kiepura naases Varssavisse 1934. aastal ja tema esinemisi saatis suur menu.

Mateusz Jeż (1862–1949) – Poola vaimulik, kateheet, muu hulgas poola ühe tuntuima jõululaulu „Ei olnud kohta sinule” autor, mis oli eriti populaarne hitlerlike koonduslaagrite ja Gulagi vangide hulgas.

Tadeusz Kościuszko (1746–1817) – Poola väejuht, riigitegelane ja rahvuskangelane. Ta võitles Poola ja Leedu eest, Venemaa ja Preisimaa vastu, ning võttis osa Ameerika iseseisvussõjast. Kościuszko juhtis 1794. aastal Poola ülestõusu.

Mikołaj Kopernik (1473–1543) – Poola astronoom, matemaatik, kartograaf ja arst, kes pani aluse heliotsentrilise maailmasüsteemi mudelile. Selle mudeli järgi tiirleb Maa koos teiste planeetidega ümber universumi keskmes asuva Päikese.

Jerzy Hryniewski (1908–1989) – Poola linnaplaneerija ja arhitekt, kes oli aastatel 1957–1965 seimi saadik.

Johannes Paulus II (1920–2005) – 264. paavst, kes oli ametis aastatel 1978–2005. Rahvuselt poolakas.

Mazel tov „Önnel!” või ka „Palju önnel!”

Chuppah Juudi pulmakomme, nelja vaia vahele tõmmatud lina, mille all seisab noorpaar ja mis tähistab Jumala kohalolekut pulmas. Tava on ilmselt alguse saanud Poolas XVI sajandil. Sõna „chuppah” esineb heebreakeelses Piiblis kahel korral: Joel 2, 16 ja Psalmid 19, 5.

Massāh Seda sõna on enamasti tõlgitud kui „kiusatus” või „proovilepanek”.

Masēbhā Juudi hauakivi.

Mēnōrah Seitsmeharuline juudi küünlajalg, sümboliseerib Moosese nähtud põlevat põõsast.

Mohel Juudi arst või rituaalimeister (alati meesterahvas), kes lõikab poisse ümber.

L’chaim Juudi toost, tähendab „Au elule”.

Sabra Iisraelis sündinud juut.

Tallit Narmastega palvesall.

T’fillin Mustast nahast karbikesed, mille sees on värsid toorast ja mida kantakse käsivarrel ja otsaesel.

SÜNDMUSTE AJAJOON

1924 → Ameerika Ühendriikides **kehtestati uued immigratsiooni piiravad seadused**, mis vähendasid oluliselt juutide sisserännet Ühendriikidesse. Kehtestatud kvootidega said eelisõiguse riigile „ihaldusväärsemad“ inimesed Põhja- ja Lääne-Euroopast. Oluliselt piirati sisserändajaid, keda peeti rassiliselt ebasobivamaks, sealhulgas Lõuna- ja Ida-Euroopa juute. Kvoodivabadus kehtis rabidele. Humanitaarkaalutlustel pääses 1930.–1940. aastatel riiki umbes 200 000 Euroopa juudi põgenikku.

20. jaanuar 1928 → Esilinastus Sergei Eisensteini propagandistlik film „**Oktoober: 10 päeva, mis vapustasid maailma**“, mille Nõukogude Liidu valitsus tellis oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva puhul. Teine Eisensteini tuntud film on „**Soomuslaev Potjomkin**“, mis valmis 1925. aastal.

1934 → Esilinastus muusikaline komöödia „**Lõbusad semud**“, mille režissöör oli Grigori Aleksandrov.

12. mai 1935 → Suri Poola riigitegelane ja sõjaväelane **Józef Piłsudski**. Juudid pidasid teda antisemiitlike voolude talitsejaks ja avaliku korra säilitajaks. Muuhulgas nimetas Piłsudski ametisse Poola 12. peaministri Kazimierz Barteli, kes tegeles aktiivselt nii juutide kui ka mustlaste eluolu parandamisega. Piłsudski surm 1935. aasta mais tõi kaasa Poola juutide elukvaliteedi halvenemise.

23. august 1939 → Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel sõlmiti **Molotovi-Ribbentropi pakt**. Tegemist oli mittekallaletungilepinguga, milles reguleeriti kahe riigi omavahelisi suhteid. Lepingusse olid lisatud salaprotokollid, milles fikseeriti Poola, Soome, Eesti, Läti ja Leedu jagamise üksikasjad. Lepingu sisu peetakse üheks II maailmasõja põhjuseks.

1. september 1939 → Saksamaa ründas Poolat, mida loetakse **II maailmasõja alguseks**. Poola ründamist õigustati läbi ulatusliku propaganda. Suurbritannia ja Prantsusmaa nõudsid Saksamaalt sõjategevuse lõpetamist, kuid ultimaatumit ignoreeriti. Suurbritannia ja Prantsusmaa kuulutasid Saksamaale sõja.

17. september 1939 → **Punaarmee tungis Ida-Poolasse**. Stalini sõnul oli eesmärgiks taastada omaaegne Venemaa territoorium.

29. september 1939 → **Saksamaa ja Nõukogude Liit jagasid Poola kaheks**. Saksamaa okupeeris Lääne- ja Kesk-Poola ning Nõukogude Liit ülejäänud Poola.

1940 → Saksamaa poolt okupeeritud Poolas avatakse **Auschwitzi koonduslaager**. Laagrisse deporteeriti kõik Saksamaa võimule mittesobivad või üleliigsed inimesed, kes hiljem tapeti. Kõige tavalisem hukkamisviis oli ohvrite gaasikambris mürgitamine, kuid paljud surid ka näljutamise, sunnitöö, haiguste ning meditsiiniekspperimentide

tagajärjel. Viie aasta jooksul tapeti Auschwitzis üle 1,1 miljoni inimese. Hinnanguliselt 90% hukkunutest olid juudid.

22. juuni 1941 → **sakslased okupeerivad** Ida-Poola, k.a **Jedwabne** linna.

10. juuli 1941 → Saksamaa poolt okupeeritud Jedwabne linnas viidi läbi massimõrv, mida tuntakse kui **Jedwabne pogrommi**.

12. august 1941 → Natsionaalsotsialistid avasid Poolas **Łomża geto**, mille peamiseks eesmärgiks oli Poola juutide tagakiusamine. Getosse saadeti kõik inimesed, kes elasid üle teised juudivastased pogrommid, mõrvad või väljasaatmised. Geto suleti 1942. aastal ning ellujäänud vangid deporteeriti Auschwitzi koonduslaagrisse.

1945 → **Rawiczi vangla** muudeti stalinismi ajal keskvanglaks. Sellesse vanglasse saadeti kõik poliit- või lihtvangid, kes kandsid vähemalt kolmeaastast karistust. 1945–1956 käis vanglast läbi paarkümmend tuhat süüdimõistetut.

2. september 1945 → Jaapan ja Ameerika Ühendriigid sõlmisid Jaapani kapitulatsiooniakti, mida peetakse sageli **II maailmasõja** ametlikuks **lõpuks**.

1945 → Suurbritannia peaminister Winston Churchill kasutas esmakordselt **raudse eesriide** mõistet. Nõukogude Liidu tekitatud barjääri eesmärk oli kaitsta selle poliitilist mõjuala. Piirangud lõdvenesid peale Stalini surma, kuid tugevnesid taas peale Berliini müüri rajamist. Raudne eesriie nõrgenes ja kadus 1990. aastate alguses.

1968 → Poolas tekkis poliitiline kriis ehk **märtsirahutused**. Rahutuste formaalne põhjus oli võimude poolt Adam Mickiewiczi „Esivanemate hingede” (*Dziady*) III osa lavastuse ärakeelamine selle vene- ja totalitarismivastase sõnumi tõttu. Kriis tõi kaasa üliõpilaste streikide mahasurumise kõigis suuremates akadeemilistes keskustes üle kogu riigi.

1973 → Iisraeli ning Egiptuse ja Süüria juhitud araabia riikide koalitsiooni vahel puhkes 6. oktoobril **Yom Kippuri sõda**. Rünnakut alustati Yom Kippuri ehk lunastuspäeval, mis on judaismi kõige tähtsam päev. Arvati, et sellel ajal on juute lihtsam rünnata. Sõda algas Egiptuse ja Süüria vägede samaaegse rünnakuga. Sõda tõstis märkimisväärselt nafta hinda, mistõttu hakkasid lääneriigid konfliktidele lahendusi otsima.

10. november 1980 → Poolas loodi **ametiühing Solidaarsus**, millel oli oluline roll kommunistliku võimu mahasurumisel. Kõrgajal oli selle tegevusega seotud umbes 10 miljonit inimest. Nõukogude Liidu keelu tõttu tegutses ühing kuni 1989. aastani pööranda all. Rahaliselt toetasid Solidaarsuse tegevust Vatikan ning Ameerika Ühendriigid. Solidaarsuse juht Lech Wałęsa pälvis 1983. aastal Nobeli rahupreemia ning valiti 1990. aastal Poola presidendiks.

Lavastusala juht **Siim Saarsen**
Kostüümiala juht **Lily Kraav**
Grimmiala juht **Merle Liinsoo**
Tehnikajuht **Margo Siimon**
Lavatehniline juht **Andres Jõerand**
Kunstnikud-dekoraatorid **Taimi Põlme** ja **Eve Komissarov**
Kostüümimeistrid **Lily Kraav**, **Viive Tõlpus** ja **Irma Orpana**
Puutööde meistrid **Peeter Raska** ja **Riho Otsma**
Metallitööde meister **Jüri Ignatenko**

Finantsjuht **Helle Konts**
Haldusjuht **Kaido Kivipõld**
Teenindusjuht **Marii Ingrid Saaremäe**
Personalijuht **Eve Põldsaar**
Turundus- ja avalike suhete juht **Annika Vihmann**
Korraldusjuht **Elena Koit**
Müügijuht **Mari Hubel**
Trupijuht **Karl Kena**
Dramaturg **Tõnis Parksepp**
Muusikajuht **Peeter Konovalov**

Kavalehe koostasid **Liis Aedmaa** ja **Maretta Keldo**
Kavalehe fotod tegi **Elena Koit**
Kavalehe ja plakati kujundas **Janno Saft**
Plakatifoto tegi **Elena Koit**

Trupp ja teater tänavad: Hendrik Lindepuu, Gennadi Gramberg
ja Eesti Juudi Muuseum

Ugala teatrit toetavad Kultuuriministeerium, Eesti Etendusasutuste Liit, Viljandi linn,
Prike, VMT Tehased, Puidukoda, MyFitness ja Viljandi Veevärk

